

Ötödik díjazott

JÓZSEF ATTILA
költészete
MAGYAR ÖRÖKSÉG

A XX. század első nagy írónemzedékének jellegadó társadalmi alapjait és háttérét még a dzsentriesedő nemesség, illetve a középosztály adja. A húszas évektől azonban alakul, szerveződik és a harmincas évekre már teljesen beérik a második nagy nemzedékben egy teljesen más gyökerű, más társadalmi alapozottságú raj az irodalomban. Mintha valami öngyógyító és önmagát megújítani kész természeti jelenséggel lenne dolgunk: mire az ezeréves nemesi nemzet kimerülni látszik, s nem tud már termékenyítő erővel részt venni a szellemi életben, egyszerre fellép helyette a parasztság a népi mozgalom íróiban, és a serdülő városi-városszéli munkásság is jelentkezik egy-két nagy tehetséggel. Ők adják ezután a magyar irodalom fő vonulatát, ők folytatják a magyar irodalom nagy történelmi stafétáját. Bennük, általuk mozdul a lenti világ, s tör fölfelé.

Ezért tulajdoníthatunk joggal így együtt az egész nemzedéknek nem csak irodalomtörténeti, de történelmi jelentőséget is.

Az a mélység, ahonnan József Attila szelleme indul a maga keskeny útján felfelé, talán csak Veres Péter gyepsori vagy Sinka István pusztai-feketebojtári mély világával vethető össze. A József Attilaé azonban zártabb, sivárabb és levegőtlenebb, a természet itt nem gyógyíthatja, nem kárpótolhatja az embert napfénnel, pusztai szelekkel vagy legalább a jószágok melegével. Így születik merőben új és merőben másfajta tájköltészet József Attila tollán, melyben a gyárudvar, a bérházak udvara, a málló vakolat, a folyosói félhomály, a "vasvilág" csikorgó embertelensége marja, örli a lelket. Nem csak a test, a lélek is ebbe a tájba, ebbe a tárgyi világba van bezárva, innen kell - ha tud - kitörni a mindenség felé.

Olyan nagy versekben, mint a *Téli éjszaka*, a *Külvárosi éj* vagy *A város peremén* nem az a lényeges, amit egy átpolitizált, átideologizált esztétika jegyében évtizedeken át kiemelték belőle. Nem osztályharcos programversek ezek, bár József Attila költészetében ilyenek is vannak, hanem ember és társadalom, táj és lélek költői feltérképezése a lét periferiáján. A külváros, a városszéli létezés József Attilánál egyenlő az emberlét szélén tengődő életekkel. A proletár nála a szenvedő, a sivárságba taszított ember, akiben - akárcsak az elhagyott gyárudvaron - mégiscsak nyílik, árválkodik valamiféle virág, és mindig készülődik valami az emberiség számára.

József Attila - még kamasz költőként - már első verseskötetében így határozza meg önmagát a kötet címében is: a *Szépség koldusa*. Találóbban aligha tehette volna ezt, ha a szépségen az ember örök igényét értjük a lét teljességére, a humánumra, a szeretetre és a tisztaságra. Korai szegényember-verseiben éppúgy, mint költészete későbbi szakaszaiban természetesen ott van mindig a lázadás, a lázítás, de mindenkor a megélt, ám vesztesre ítélt emberség jegyében, valahogy úgy, ahogy nagy elődje, Ady fogalmazott: "Keresztfáról a sóhaj is lázítás". Innen értelmezhető az a tény is, hogy ebben a költészetben az éhség és a hiány a poézis, a kép és gondolat egyik szervező középpontjává lesz. Az "anyag gyermeke" és a "szépség koldusa" a gyomor és a lélek folytonos éhségében jeleníti meg az emberi fájdalmat, az ember biológiai meghatározottságának és lelki szükségleteinek szintézisében. A falu képében nála első látásra egy tányér gőzölgő krumplipaprikás jelenik meg, és az étel gőzében, illatában a vágyott

otthon, a tiszta asszony, a biztonság, test és lélek békéje, akárcsak az *Óda* mellékdalában a sült hús, a tiszta víz, a vetett ág és a beteljesülő szerelem, vagy az *Eszmélet*-ben a szőke hízott sertés, amint "tétovázva babrált pihéi közt a fény".

Félreérti azonban József Attila költészetét az, aki abban pusztán az anyagi lét líraizálását vagy a materializmus költői megfogalmazását véli felfedezni. Nagy László mondja József Attilát "a mindenség summáslegényé"-nek, aki értelmet, rendet, harmóniát a mindenségben, a világegész egységében keres. Ez a költészet az anyag felől a szellem megközelítésére törekszik, s a világ rendjét a gondolat erejével igyekszik helyreállítani. Amikor nála a csontok hallják a csendet s azt, hogy "összekoccannak a molekulák", akkor az anyag csak közvetíti a lélek vacogását, "az üres űrben tántorgó világon". Az emberi lét abszurditását érzékelteti, s ez már végképp nem materializmus, sokkal inkább az egzisztencializmus filozófiájához áll közelebb - ha már mindenáron analógiákat akarunk keresni költészet és filozófiai áramlatok között. Nála azonban a hideg csillagok is szeretettel és részvétellel állják körül a mindenség legszomorúbb lényét, az embert. Egyik legszebb költeményében, a *Reménytelenül* címűben jeleníti meg egy szürreális képben ezt az emberi helyzetet:

*"A semmi ágán ül szívem,
kis teste hangtalan vacog,
köréje gyűlnek szelíden
s nézik, nézik a csillagok."*

József Attila társadalmi harcánál súlyosabb és végzetesebb az önmaga démonaival vívott s egyre reménytelenebb küzdelme. Ezek ellen a démonok ellen is idézné újra meg újra a benne haláláig ott kuporgó gyermeket, az ártatlant, a játszani vágyót. Ám a megidézés eredményeképpen rendszerint csak a kitaszított, a senkitől sem értett, a bűnösnek mondott gyermeket találja, akinek a bűnét azonban senki sem tudja megnevezni. Gondolati lírájának épségét és súlyát nem veszélyezteti, nem csökkenti, csak tragikusabbá teszi élete utolsó szakaszában a tébollyal való birkózása.

Ha a proletárlétből, a maga kültelki sorsából fel tudta mutatni költészetében az emberi faj egyetemes fájdalomát, ha gondolati lírájának legtisztább darabjaiban, az *Óda*, *A Dunánál*, az *Eszmélet* soraiban magának a gondolkodó embernek a nagyszerűségét, most élete utolsó felvonásában a kétségbeesett ember drámai harcát emeli egyetemessé a tiszta öntudatért. Anyát, asszonyt, otthont, szerelmet keresett egész életében kapaszkodóul, végül apa helyett is egy mindenkinél hatalmasabb apát az Istenben, akire rá lehet hagyni a világot. Utolsó versében pedig otthon helyett otthont, a végsőt és egyetlen, a haza földjét találta, ahol az ember nevét hibátlanul írják fölébe.

Halála előtt József Attila nagy vívódó-összegző verseiben (*Kész a leltár*, *Karóval jöttél*, *Tudod, hogy nincs bocsánat*, *Talán eltűnök hirtelen* és a többi) egyben búcsúzott is a keserves és mégis szép, a gyermeki és mégis tragikusan felnőtt lélettől. Készült és indult lélekben a balatonszárszói sínek felé. Biztosak lehetünk benne, hogy tudta hová indul, és azt is - mert elméje önmagának is pontos mércéje volt - , hogy nagy költészetet hagy örökségül hazájára.

Rajtunk áll, hogy méltón éljünk vele.

Bíró Zoltán
irodalomtörténész

Életrajz

József Attila (*1905. április 11. Budapest, +1937. december 3. Balatonszárszó) költő. Apja 1908-ban elhagyja a családot (Romániában újra nősül), a négytagú ferencvárosi proletárcsaládot anyja nem képes eltartani, a kislányt a Gyermekvédő Liga 1910-ben nevelőszülőkhöz, Öcsőre egy parasztszaládhhoz adja, 1912-ben kerül haza. Anyja 1919-ben rákban meghal. Gyámja nővérének, Jolánnak a férje, Makai Ödön lesz. 1920-tól Makón jár gimnáziumba. Megismerkedik Juhász Gyulával, aki segíti első kötete megjelenését (*Szépség koldusa*, 1922). 1924-től a szegedi egyetem francia-magyar szakán tanul, 1925-ben *Tiszta szívvel* című verse miatt Horger Antal eltanácsolja az egyetemről. Bécsben (1925), majd Párizsban a Sorbonne-on (1926-27) hallgat előadásokat, 1927-ben hazatér Budapestre, átmenetileg a pesti egyetemre jár. 1928-ban beleszeret Vágó Mártába, de annak angolai tanulmányútja miatt eltávolodnak egymástól. Neuraszténias tünetekkel kórházban kezelik. 1930-ban tagja lesz a kommunista pártnak. Élettársát, Szántó Juditot, Hidas Antal korábbi feleségét az illegális mozgalomban ismeri meg. Nagy szegénységben élnek Szántó Judit kétkezi munkával keresett jövedelméből. 1931-ben a moszkvai *Sarló és Kalapács* című lap szociálfasisztának bélyegzi, 1934-ben nem hívják meg a moszkvai írókongresszusra (Illyés Gyula és Nagy Lajos utazik), "lehagyják" a kommunista mozgalomból. 1935-ben beleszeret pszichoanalitikus orvosába, Gyömrői Editbe. 1936: a *Szép Szó* című folyóirat szerkesztője, Szántó Judittól végleg különválnak, felújul kapcsolata Vágó Mártával. 1937. tavaszán beleszeret Kozmutza Flóra gyógypedagógus pszichológusba, házasságot remél, de idegzete mindinkább felmondja a szolgálatot. 1937. júliusától állandó kórházi kezelésre szorul, november 4-étől nővérei gondozzák balatonszárszói panziójukban. 1937. december 3-án öngyilkos lesz: a szárszói állomáson tehervonat alá veti magát. Kitüntetései: posztumusz Baumgarten-díj (1938), Kossuth-díj (1948). Életében megjelent kötetei: *Szépség koldusa* (1922), *Nem én kiáltok* (1925), *Nincsen apám, se anyám* (1929), *Dönts a tőkédtől, ne siránkozz* (1931), *Külvárosi éj* (1932), *Medvetánc* (1934), *Nagyon fáj* 1936.